

Opinie studentów VI roku Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej we Wrocławiu na temat przymusu w psychiatrii¹

Coercion in psychiatry as viewed by senior medical students of Medical Academy in Wrocław

MARIA JAŃSKA-SKOMOROWSKA, JANUSZ MORASIEWICZ, PIOTR BARANOWSKI,
MONIKA KANTORSKA, MONIKA SZCZYRBOWSKA

Z Katedry i Kliniki Psychiatrii Akademii Medycznej we Wrocławiu

STRESZCZENIE. *Praca przedstawia opinie studentów VI roku Akademii Medycznej na temat przymusu w psychiatrii. Opinie zebrano przy pomocy ankiety przygotowanej w oparciu o projekt ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z maja 1993 r. Studenci wyrażają opinie w znacznej mierze zgodne z warunkami przewidywanymi przez projekt ustawy, wskazując na konieczność poszerzenia wskazań dla zastosowania w pewnych sytuacjach przymusu w psychiatrii. Studenci nie przyjmują postaw liberalnych bądź radykalnych i akceptują medyczny wariant procedury postępowania z pacjentem przyjętym i leczonym bez zgody w szpitalu psychiatrycznym.*

SUMMARY. *Opinions on coercion in psychiatry held by VIth year students of Medical Academy in Wrocław are presented. In the study a questionnaire based on the Mental Health Act of May 1993 was used. The students' views were to some extent consistent with the provisions of the draft of this Act. However, they believe that under some conditions the recommendations for the use of coercive procedures in psychiatry should be wider. No radical or liberal attitudes were found in this group. The medical model of psychiatric patients' admission and treatment in a mental hospital without their consent was accepted by the students.*

Słowa kluczowe: przymus w psychiatrii / ustawowa regulacja prawna / opinie studentów medycyny
Key words: coercion in psychiatry / statutory legal regulations / medical students' opinions

Do chwili obecnej brak jest w Polsce odrębnych regulacji prawnych, precyzujących zasady postępowania (w tym stosowania przymusu) wobec osób zaburzonych psychicznie. Równocześnie rzadko w piśmiennictwie pojawiają się próby oceny postaw studentów wobec przymusu bezpośredniego i jego stosowania (1, 2).

CEL PRACY

Celem pracy było zebranie opinii studentów medycyny na temat przymusu i swobód

przewidywanych w projekcie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (pochodzącego z maja 1993 r.) (3). Na podstawie tego projektu stworzono ankietę złożoną z 11 pytań. Respondenci mogli wybrać dowolną liczbę wariantów odpowiedzi na każde z pytań.

METODA

Udział w ankiecie zaproponowano wszystkim studentom VI roku Wydziału Lekarskiego AM we Wrocławiu w roku akademickim 1993/94, będącym wówczas po pier-

¹ Poprawiona wersja wystąpienia wygłoszonego w czasie IV Lubelskich Spotkań Naukowych w maju 1994 r.

wszym, pięciodniowym bloku ćwiczeniowym z psychiatrii. Ankieta była dobrowolna i anonimowa. Na 350 studentów - ankietę wypełniło 257 osób.

Uzyskane odpowiedzi analizowano pod kątem ich zgodności z projektowanymi rozwiązaniami ustawowymi oraz wyborem wariantów bardziej liberalnych bądź radykalnych niż przewiduje ustawa. Istotny dla niektórych pytań był wybór wariantu medycznego bądź prawno-administracyjnego procedury postępowania z pacjentem przyjętym i leczonym w szpitalu bez jego zgody.

WYNIKI

W pytaniu I dotyczącym okoliczności poddania badaniom psychiatrycznym bez zgody osoby, której zachowanie wskazuje na występowanie zaburzeń psychicznych, zgodnie z projektem ustawy, tj. ze wskazaniem na sytuację, gdy osoba ta może:

- zagrażać bezpośrednio własnemu życiu (1),
- zagrażać bezpośrednio życiu innych osób (3)
- zagrażać bezpośrednio zdrowiu innych osób (4)

odpowiedziało 15.6% osób (rys. 1). Wariant pośredni, tj. poszerzenie o możliwości nie ujęte w projekcie ustawy lub wybór tylko niektórych wariantów ustawowych, wybrało 83.3% respondentów. Opinie sprzeczne z projektem i jednocześnie liberalne wyraziło jedynie ok. 1% badanych, którzy uznali, że:

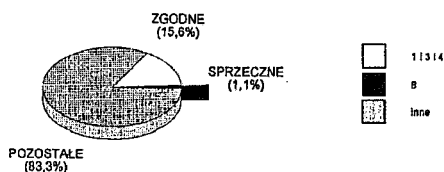
- nie można dokonywać badań psychiatrycznych bez zgody (8).

Jednocześnie 12.8% studentów wybrało opcję radykalną, uwzględniającą obok wypowiedzi 1, 3 i 4 również następujące:

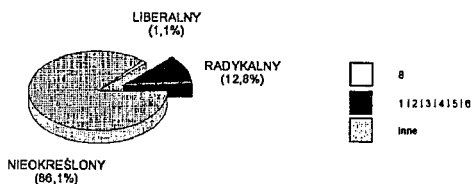
- zagrożenie dla własnego zdrowia (2),
- bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego (5),
- niszczenie przedmiotów (6).

86.1% respondentów opowiedziało się za wariantem pośrednim.

ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

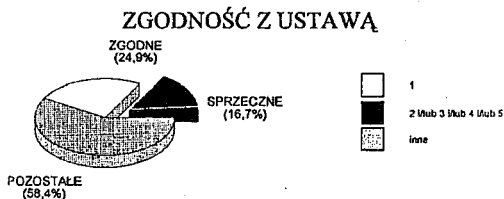
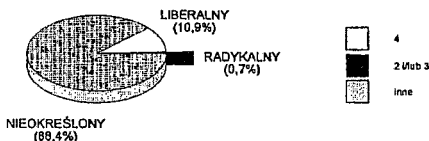
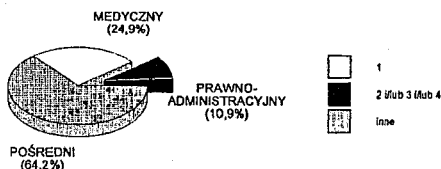

Rysunek 1. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Osoba, której zachowanie wskazuje na występowanie zaburzeń psychicznych, powinna być poddana badaniom psychiatrycznym bez jej zgody, gdy z powodu tych zaburzeń może:*

1. zagrażać bezpośrednio własnemu życiu
2. zagrażać bezpośrednio własnemu zdrowiu
3. zagrażać bezpośrednio życiu innych osób
4. zagrażać bezpośrednio zdrowiu innych osób
5. zagrażać bezpośrednio bezpieczeństwu publicznemu
6. niszczyć przedmioty
7. zachodzą inne okoliczności. jak:...
8. nie można dokonywać badań psychiatrycznych bez zgody tej osoby.

W pytaniu II, kto podejmuje decyzję o poddaniu takiej osoby badaniom psychiatrycznym bez jej zgody, 24.9% studentów wskazało, że może to być lekarz, wybierając rozwiązanie zgodne z projektem ustawy (rys. 2). Był to jednocześnie wybór opcji medycznej. Sąd jako jedyną instancję decydującą wybrało 10.9% respondentów, opowiadając się za wariantem prawno-administracyjnym i liberalnym zarazem.

W pytaniu III o możliwość zastosowania przymusu bezpośredniego wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi większość studentów wybrała odpowiedzi zgodne z projektem ustawy, tj. gdy osoba ta:

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY**WARIANT MEDYCZNY A PRAWNO-ADMINISTRACYJNY**

Rysunek 2. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Decyzję o poddaniu osoby badaniom psychiatrycznym bez jej zgody podejmuje:*

1. lekarz
2. władze administracyjne
3. policja
4. sąd
5. rodzina.

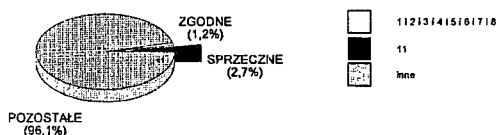
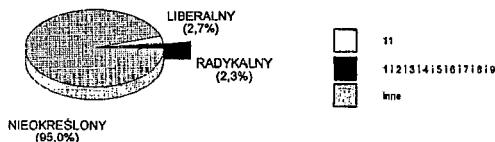
- dopuszcza się zamachu przeciwko własnemu życiu (1),
- dopuszcza się zamachu przeciwko własnemu zdrowiu (2),
- dopuszcza się zamachu przeciwko życiu innej osoby (3),
- dopuszcza się zamachu przeciwko zdrowiu innej osoby (4),
- dopuszcza się zamachu przeciwko bezpieczeństwu publicznemu (5),
- w sposób gwałtowny niszczy przedmioty (6),
- przyjęta bez zgody do szpitala psychiatrycznego próbuje go opuścić (7),
- przyjęta bez zgody do szpitala musi być poddana niezbędnemu leczeniu (8).

Jednakże opinii całkowicie zgodnych z projektem ustawy było tylko 1,2%. Aż 96,1% osób podkreśliło część możliwości ustawowych lub poszerzyło je o odpowiedź:

- bez względu na okoliczności, gdy wymaga tego dobro leczenia (9).

Jedynie 2,7% respondentów podało odpowiedzi sprzeczne z projektem ustawy wybierając tym samym wariant liberalny:

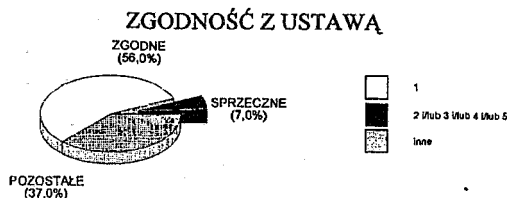
- nigdy nie można stosować przymusu bezpośredniego (10).

ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ**WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY**

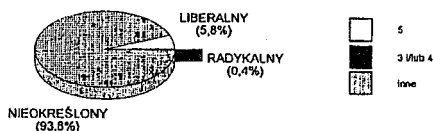
Rysunek 3. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Przymus bezpośredni polegający na przetrzymaniu, przymusowym zastosowaniu środków farmakologicznych, przymusowym karmieniu i unieruchomieniu można stosować wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi, gdy osoba ta:*

1. dopuszcza się zamachu przeciwko własnemu życiu
2. dopuszcza się zamachu przeciwko swojemu zdrowiu
3. dopuszcza się zamachu przeciwko życiu innej osoby
4. dopuszcza się zamachu przeciwko zdrowiu innej osoby
5. dopuszcza się zamachu przeciwko bezpieczeństwu publicznemu
6. w sposób gwałtowny niszczy przedmioty
7. została przyjęta bez zgody do szpitala psychiatrycznego i próbuje go samowolnie opuścić
8. przyjęta bez zgody do szpitala psychiatrycznego musi być poddana niezbędnemu leczeniu
9. bez względu na okoliczności, gdy wymaga tego dobro leczenia
10. gdy zachodzą inne okoliczności takie, jak...
11. nigdy nie można stosować przymusu bezpośredniego.

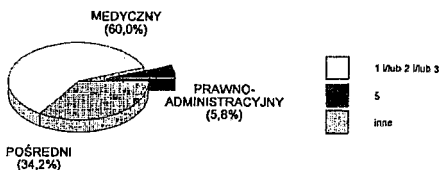
W pytaniu IV o osobę uprawnioną do decydowania o zastosowaniu przymusu bezpośredniego 56% studentów wskazało na lekarza (rys. 4), a 60% rozszerzyło to na inne osoby z personelu medycznego wybierając wariant medyczny. Tylko 5.8% badanych opowiedziało się za pozostawieniem takiej decyzji wyłącznie w gestii sądu, a więc za opcją liberalną.

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

WARIANT MEDYCZNY A PRAWNO-ADMINISTRACYJNY

Rysunek 4. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *O zastosowaniu przymusu bezpośredniego wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi może zdecydować:*

1. lekarz
2. pielęgniarka
3. sanitariusz, salowa
4. inna osoba
5. sąd.

Na pytanie V, dotyczące okoliczności przyjęcia osoby chorej psychicznie bez jej zgody do szpitala psychiatrycznego zgodnie z ustawą, tj. uwzględniając wszystkie przewidziane w projekcie ustawy możliwości:

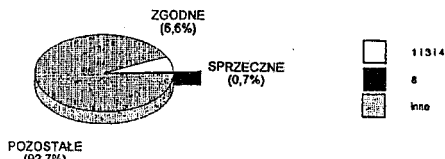
- bezpośrednie zagrożenie własnemu życiu (1),
- bezpośrednie zagrożenia życiu innych osób (3),
- bezpośrednie zagrożenie zdrowiu innych osób (4),

- zgodnie z art. 30 ust. 1 pkt 1 i 2 odpowiedziało tylko 6.6% respondentów (rys. 5). Wypowiedzi sprzecznych z ustawą: - nie można przyjąć nikogo bez zgody do szpitala psychiatrycznego (8), było 0.7%, zostały one też zaliczone jako liberalne. Natomiast większość respondentów (92.7%) podkreślała warianty inne, a 10.1% badanych wypowiedziało się za rozszerzeniem rozwiązań ustawowych o takie okoliczności, jak:

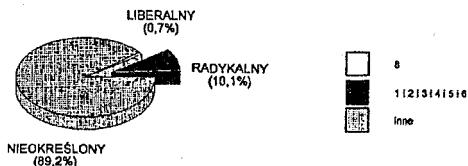
- bezpośrednie zagrożenie własnemu zdrowiu (2),
- bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwu publicznemu (5),
- niszczenie przedmiotów (6).

Odsetek studentów wybierających taki radykalny wariant przewyższał odsetek osób, które opowiedziały się za wariantem przewidzianym przez ustawę (6.6%).

ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

Rysunek 5. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Bez wyrażenia zgody osoba chora psychicznie może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego wtedy i tylko wtedy, gdy z powodu tej choroby:*

1. zagraża bezpośrednio własnemu życiu
2. zagraża bezpośrednio własnemu zdrowiu
3. zagraża bezpośrednio życiu innych osób
4. zagraża bezpośrednio zdrowiu innych osób
5. zagraża bezpośrednio bezpieczeństwu publicznemu
6. niszczy przedmioty
7. zachodzą inne okoliczności, jak:...
8. nie można przyjąć nikogo bez zgody do szpitala psychiatrycznego.

Na pytanie VI, dotyczące możliwości odwołania od decyzji o zastosowaniu procedur przymusowych wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, wypowiedzi zgodnych z projektem ustawy:

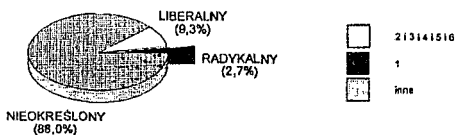
- nie przewiduje się możliwości odwołania (1) - w odniesieniu do przymusu bezpośredniego i do badania psychiatrycznego bez zgody
- lub istnieje możliwość odwołania się do sądu (6) - w odniesieniu do przebywania w szpitalu psychiatrycznym bez zgody,

uzyskano 24.9% (rys. 6). Więcej (31.9%) wybrano odpowiedzi sprzecznych z ustawą, dających możliwości odwoławcze zarówno do organów medycznych, jak i prawnych lub administracyjnych.

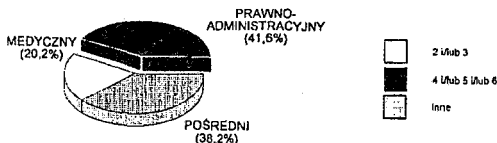
ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

WARIANT MEDYCZNY A PRAWNO-ADMINISTRACYJNY

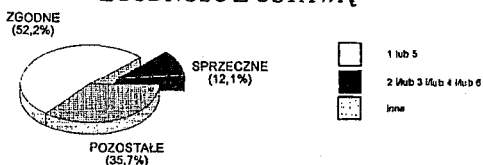
Rysunek 6. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Do kogo osoba z zaburzeniami psychicznymi może odwołać się od decyzji o zastosowaniu przymusu bezpośredniego, o przeprowadzeniu badań psychiatrycznych bez zgody i o przyjęciu do szpitala psychiatrycznego bez zgody:*

1. nie przewiduje się możliwości odwołania
2. do bezpośredniego przełożonego osoby, która podjęła decyzję
3. do dyrektora zakładu opieki zdrowotnej (szpitala), w którym podjęto decyzję
4. do organu administracji państwowej, której podlega szpital (zakład opieki zdrowotnej), w którym podjęto taką decyzję
5. do prokuratury
6. do sądu.

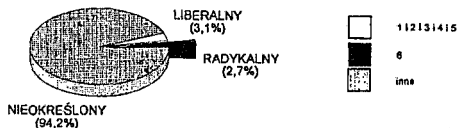
Większość osób opowiedziała się za wyborem wariantu prawno-administracyjnego (41.6%) przedkładając go nad wariant medyczny (20.2%) w zakresie możliwości odwoławczych od zastosowanych procedur przymusowych.

W odpowiedziach na pytanie VII, kto powinien kontrolować decyzje o zastosowaniu przymusu bezpośredniego, o przeprowadzeniu badania psychiatrycznego bez zgody lub o przyjęciu bez zgody do szpitala psychiatrycznego, studenci byli zgodni z projektowanymi ustale-

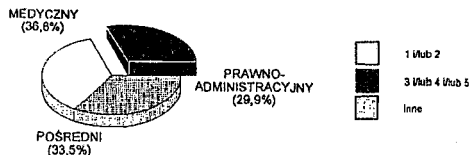
ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

WARIANT MEDYCZNY A PRAWNO-ADMINISTRACYJNY

Rysunek 7. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Kto powinien kontrolować decyzje o zastosowaniu przymusu bezpośredniego, o przeprowadzeniu badania psychiatrycznego bez zgody i o przyjęciu bez zgody do szpitala psychiatrycznego osoby z zaburzeniami psychicznymi:*

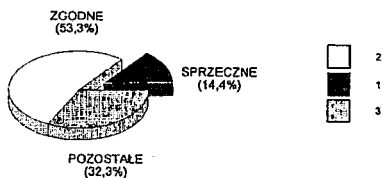
1. ordynator oddziału lub kierownik jednostki zakładu opieki zdrowotnej, w której podjęto taką decyzję,
2. dyrektor szpitala lub innego zakładu opieki zdrowotnej, w którym podjęto taką decyzję
3. organ administracji państwowej, któremu podlega szpital lub inny zakład opieki zdrowotnej
4. prokurator
5. sąd
6. nikt.

niami ustawowymi aż w 52.2% (rys. 7), podkreślając, że leży to w kompetencjach:

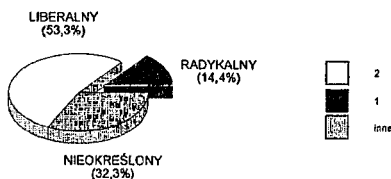
- ordynatora oddziału lub kierownika jednostki zakładu opieki zdrowotnej (1) - odnośnie przymusu bezpośredniego, przyjęcia do szpitala psychiatrycznego bez zgody
 - lub sądu (5) - odnośnie badania bez zgody.
- Większość respondentów wybrała przy tym wariant nieokreślony (94.2%), podczas gdy tylko nieliczni opowiedzieli się za liberalnym (3.1%), bądź radykalnym (2.7%). Za rozwiązaniem medycznym było 36.6%, a za prawno-administracyjnym 29.9% badanych.

Odpowiadając na pytanie VIII, 53.3% studentów stwierdziło, że nie można stosować skutecznej metody leczenia wobec osoby z zaburzeniami psychicznymi bez uwzględnienia uciążliwości tej metody (rys. 8), zgodnie z postanowieniami projektu ustawy. Odpowiedzi przeciwne podkreśliło 14.4% badanych. Taki sam był odpowiednio rozkład opinii liberalnych i radykalnych.

ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

Rysunek 8. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Czy w leczeniu osoby z zaburzeniami psychicznymi można stosować skuteczną metodę leczenia bez względu na jej uciążliwość:*

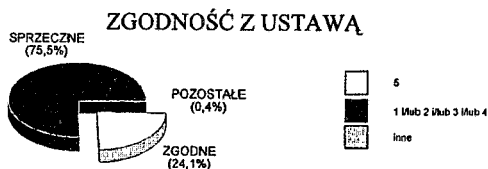
1. tak
2. nie
3. nie wiem.

Najwięcej odpowiedzi sprzecznych z brzmieniem projektu ustawy otrzymano na pytanie IX: czy osobie przebywającej w szpitalu psychiatrycznym bezpośrednio porozumiewanie się z rodziną i innymi osobami można ograniczać, czy też nie (rys. 9). Studenci byli tu bardziej radykalni niż projekt ustawy: w 75.5% zbadanych uważało, że można takie porozumiewanie ograniczać:

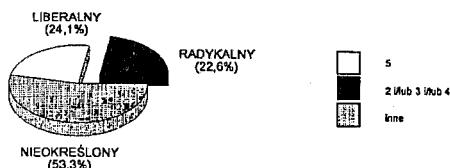
- na życzenie tej osoby (1) i/lub
- z uwagi na dobro leczenia (2) i/lub
- z uwagi na porę dnia i warunki techniczne (3) i/lub
- bez względu na okoliczności (4).

Tylko 24.1% badanych podkreśliło wariant zgodny z projektem ustawy, a zarazem liberalny, tj. określający, że porozumiewania się:

- nie można ograniczać (5).

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

Rysunek 9. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Osobie przebywającej w szpitalu psychiatrycznym bezpośrednio porozumiewanie się z rodziną i z innymi osobami:*

1. można ograniczać na życzenie tej osoby
2. można ograniczać z uwagi na dobro leczenia
3. można ograniczać z uwagi na porę dnia i warunki techniczne
4. można ograniczać bez względu na okoliczności
5. nie można ograniczać.

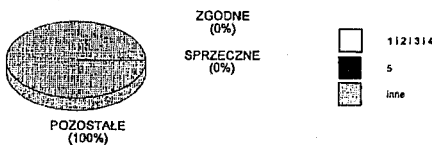
Na pytanie X (rys. 10), dotyczące osoby podejmującej decyzję o wypisywaniu ze szpitala psychiatrycznego osoby przebywa-

jącej tam bez jej zgody, nikt nie udzielił odpowiedzi w pełni zgodnych z projektowanym rozwiązaniem ustawowym, przewidującym takie uprawnienia dla:

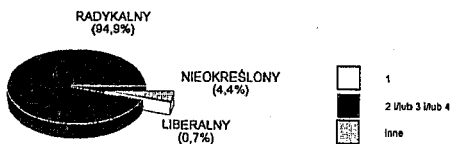
- osoby przyjętej bez zgody (1),
- najbliższych krewnych osoby (2),
- osoby sprawującej faktyczną bezpośrednią opiekę nad tą osobą (3),
- lekarza odpowiedzialnego za leczenie tej osoby (4).

Nikt też nie dał odpowiedzi sprzecznych z ustawą. Większość respondentów (94.9%) wybrała wariant radykalny, w którym decyzje takie byłyby w gestii najbliższych krewnych (2), osoby sprawującej faktyczną opiekę nad osobą hospitalizowaną bez zgody (3) i lekarza odpowiedzialnego za jej leczenie (4). Za wariantem liberalnym (1) było tylko 0.7% respondentów.

ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

Rysunek 10. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Kto może podjąć decyzję o wypisaniu ze szpitala osoby przebywającej tam bez zgody:*

1. osoba przyjęta bez zgody
2. najbliżsi krewni osoby
3. osoba sprawująca faktyczną bezpośrednią opiekę nad tą osobą
4. lekarz odpowiedzialny za leczenie
5. inne osoby.

Pytanie XI dotyczyło zachowania tajemnicy przez lekarza leczącego osoby z zaburzeniami psychicznymi. Zgodnie z projektem ustawy, tzn. opowiadając się za tym, że lekarz tę tajemnicę:

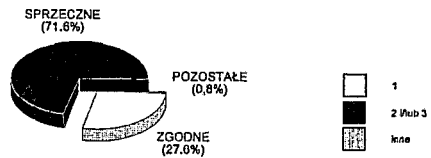
– zawsze musi zachować (1) odpowiedziało 27.6% studentów (rys. 11), co stanowiło również wybór liberalny. Sprzecznie z ustawą wypowiedziało się natomiast aż 71.6% badanych. Za rozwiązaniem radykalnym, tj. poglądem, że lekarz tajemnicę:

– może złamać, jeżeli sam uzna, że jest to konieczne (2),

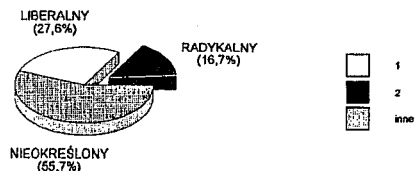
było 16.7% respondentów, oznaczało to też wybór wariantu medycznego. Większość jednak (82.5%) opowiedziała się za wariantem prawno-administracyjnym, obejmującym odpowiedź (1) i opcję, iż lekarz:

– może złamać tajemnicę po zwolnieniu z niej przez sąd (3).

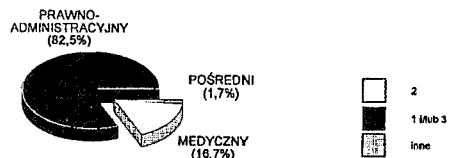
ZGODNOŚĆ Z USTAWĄ

WARIANT LIBERALNY A RADYKALNY

WARIANT MEDYCZNY A PRAWNO-ADMINISTRACYJNY

Rysunek 11. Odpowiedzi studentów (257 osób) na pytanie: *Lekarz leczący osoby z zaburzeniami psychicznymi tajemnicę lekarską:*

1. zawsze musi zachować
2. może złamać, jeżeli sam uzna, że jest to konieczne
3. może złamać po zwolnieniu z tajemnicy przez sąd.

WNIOSKI

1. Studenci w większości wybierali odpowiedzi zgodne z projektem ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Wyjątek stanowiły opinie dotyczące bezpośredniego porozumiewania się z rodziną oraz zachowania tajemnicy lekarskiej.
2. Większość studentów opowiedziała się za rozszerzeniem wskazań ustawowych do podjęcia badania psychiatrycznego bez zgody osoby badanej oraz do przyjęcia bez zgody do szpitala psychiatrycznego, gdy dana osoba stanowi bezpośrednie zagrożenie dla własnego zdrowia, gdy stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego lub niszczy przedmioty.

3. Przeważał wybór wariantów zgodny z medycznym, a nie prawno-administracyjnym modelem postępowania wobec osób zaburzonych psychicznie.
4. Postawy studentów wobec przymusu bezpośredniego były wyważone, niewiele było odpowiedzi skrajnych (radykałnych bądź liberalnych).

PIŚMIENNICTWO

1. Maksimowska M., Pawłowicz A., Romankiewicz S.: Postawy studentów VI roku medycyny wobec zagadnień opieki psychiatrycznej. *Psychiat. Pol.* 1970, 4, 5, 579-583.
2. Maksimowska M., Pawłowicz A., Romankiewicz S.: Zagadnienia psychiatryczne w oczach studentów medycyny. *Psychiat. Pol.* 1971, 5, 4, 449-452.
3. Ustawa z dnia ... 1993 r. o ochronie zdrowia psychicznego. Projekt - maj 1993 r. (niepublikowana).

*Adres: Lek. Maria Jańska-Skomorowska, Katedra i Klinika Psychiatrii AM,
ul. Kraszewskiego 25, 50-229 Wrocław*